

Ιατρικά παλαιύτυπα της Κεντρικής Βιβλιοθήκης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Καταγραφή και αξιολόγηση

ΜΑΡΙΑ ΑΥΓΕΡΙΝΟΥ-ΤΖΙΩΓΑ
Βοηθός Τμήματος Φιλολογίας του Α.Π.Θ.

Στην εισαγωγή αυτή παρουσιάζονται το περιεχόμενο και οι θεματικές κατηγορίες της Συλλογής Ιατρικών Εκδόσεων της περιόδου 1525-1900, η οποία απόκειται στο Α.Π.Θ.¹, με έναν βραχύ μόνον και πρωτοβάθμιο ιστορικο-φιλολογικό σχολιασμό, έτσι ώστε να προκύψει, εμμέσως έστω και διαγραμματικά, η επιδιωκόμενη γενική αξιολόγηση της Συλλογής.

1. Καταγραφή

Τα επόμενα πρώτα αριθμητικά και ειδολογικά στοιχεία προέκυψαν από την επισκόπηση του πρόσφατα τυπωμένου Καταλόγου Παλαιτύπων και σπανίων βιβλίων της Κεντρικής Βιβλιοθήκης (του *Καταλόγου Βιβλίων Φυσικών, Βιολογικών Επιστημών και Ιατρικής περιόδου 1525-1900*, Θεσσαλονίκη 1991²):

Αριθμητικά στοιχεία

694 τίτλοι (επί συνόλου 1891 της Συλλογής) αναφέρονται στην ιατρική, με την εξής κατανομή στους τέσσερις αιώνες:

α) Επί του συνόλου των βιβλίων της Συλλο-

γής, που εκδόθηκαν μεταξύ 1500-1600, το 44% αναφέρονται στην ιατρική.

β) Από το 1600-1700: το ποσοστό των βιβλίων ιατρικής πέφτει στο 17%

γ) Από το 1700-1800: το ποσοστό ανακάμπτει στο 28%

δ) Από το 1800-1900: το ποσοστό ανέρχεται στο 38%.

Ειδολογικά στοιχεία

Γενικά τα βιβλία της Συλλογής χωρίζονται σε όσα είναι Πρωτότυπα και στις Μεταφράσεις τους. Ειδικότερα:

Ξεχωρίζουμε την πολυπληθή κατηγορία έργων περί την αρχαία ιατρική, η οποία περιλαμβάνει: (α) Εκδόσεις αρχαίων κειμένων, με ή χωρίς φιλολογικό υπομνηματισμό, με ή χωρίς μετάφραση στα λατινικά ή σε άλλες γλώσσες· και (β) Μελέτες των νεωτέρων φιλολόγων και ιατρών πάνω στην αρχαία ιατρική. Στην (α) περίπτωση συγκαταλέγονται τα λεγόμενα παλαιύτυπα, πολύτιμες και για την παλαιότητά τους εκδόσεις των ουμανιστών της Αναγέννησης, που ανάγονται στα πρώτα

1. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
2. Έκδοση του Α.Π.Θ..

χρόνια της τυπογραφίας. Αυτές ανήκουν εξίσου στην ιστορία της κλασικής φιλολογίας όσο και στην ιστορία της ιατρικής, και, στη σημερινή εποχή της εξειδίκευσης, μπορούν να αξιοποιηθούν αξιόπιστα μόνον με τη συμβολή ειδικών και από τις δύο αυτές επιστημονικές περιοχές. Πρόκειται για κατεξοχήν πεδίο διατηρηματικής έρευνας, πόσω μάλλον όταν λατινική είναι η ερμηνευτική τους γλώσσα.

Όλες οι υπόλοιπες, πλην της προηγουμένης, κατηγορίες μελετών, όσες έχουν συνταχθεί από γιατρούς των νεωτέρων χρόνων, πάλι είτε ανήκουν στις γλώσσες στις οποίες εγράφησαν εξαρχής, είτε αποτελούν μεταφράσεις των προηγουμένων σε άλλες γλώσσες (συμπεριλαμβανομένης και της νέας ελληνικής). Κατά τη λειτουργία τους, διακρίνονται στις επόμενες περιεκτικές υποκατηγορίες:

- Διδακτικά εγχειρίδια και εγκόλπια, προοριζόμενα για φοιτητές·
- Διατριβές διδακτορικές και επί υφηγεσία·
- Μονογραφίες κατά τις μεγάλες υποδιαίρεσεις της ιατρικής ως επιστήμης·
- Τόμοι πρακτικών συνεδρίων ιατρικής·
- Λόγοι που εκφωνήθηκαν στην εναρκτήρια διάλεξη καθηγητών πανεπιστημίου·
- Γενικής χρήσης ή εκλαικευτικά (κάποτε όχι καν αμιγώς ιατρικά) βιβλία, για τους μαθητές των γυμνασίων και για το ευρύ κοινό.

Θεωρείται μάταιο να αναφερθούν επιλεκτικώς τίτλοι ή μεγάλα ονόματα της ιατρικής, που εκπροσωπούνται στη Συλλογή. Και θα φανεί στα Επιλεγόμενα γιατί είναι άσκοπο να αναλωθεί κανείς σε ποσοστιαίους υπολογισμούς κατά τύπο και λειτουργία βιβλίου, όπως και γιατί είναι πρόωρο να βγουν ακόμη γενικότερα συμπεράσματα, με βάση αυτόν τον Κατάλογο Βιβλίων.

2. Ο Π. Ηπίτης και το *Περί Πανώλης* έργο του

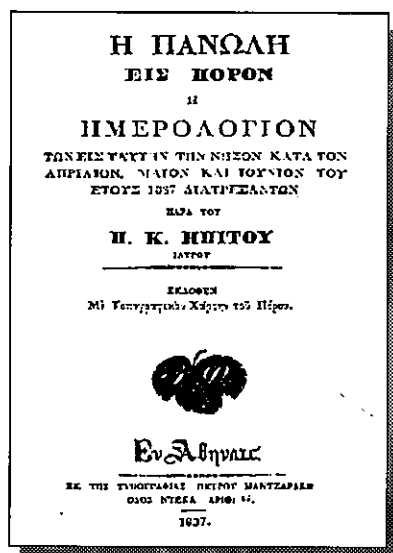
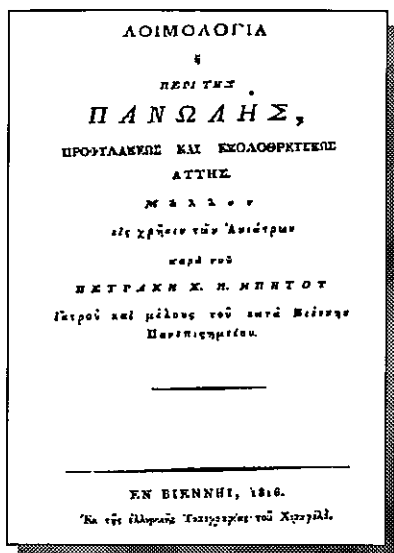
Και έρχομαι τώρα στον σχολιασμό, γιατί η σύντομη αυτή εισήγηση θα κινδύνευε να αδικήσει το περιεχόμενο και τη σημασία του ιατρικού βιβλίου της περιόδου 1525-1900, αν,

μετά την απλή καταγραφή, έμενε στην κατηγοριοποίηση της ιατρικής συλλογής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και στην (οσοδήποτε χρήσιμη) στατιστική μόνον επεξεργασία της.

Μόνο, βέβαια, με την τεχνική του “εξ όνυχος τον λέοντα” θα ήταν δυνατή μια υποτυπώδης έστω ανάλυση στον διαθέσιμο χώρο: Επελέγη το προς ανάλυση δείγμα ιατρικού βιβλίου όχι από τις πολύτιμες εκδόσεις έργων της αρχαίας ιατρικής, ούτε από τα εγχειρίδια των (σημαντικών για την ιστορία της επιστήμης) Ευρωπαίων σοφών – μολοντί και οι δύο αυτές κατηγορίες βιβλίων αντιπροσωπεύονται πολύ πλούσια στην Ιατρική Συλλογή· για λόγους που θα φανούν στη συνέχεια προτιμήθηκε μια καθαρά νεοελληνική περίπτωση – εκείνη του Ηπίτη.

Ο γιατρός Πετράκης Ηπίτης (1795-1861) αποτελεί αξιομελέτητη φυσιογνωμία του ελληνικού Διαφωτισμού, γιατί, με το έργο του για τη Φιλική Εταιρία και τον Αγώνα, ξεπέρασε τα όρια της επιστήμης του και αναδείχθηκε σε αυτό που θα ονομάζαμε δάσκαλο του Γένους. Γεννημένος στην Πάργα το 1795, σπούδασε ιατρική στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης, απ’ όπου έλαβε το διδακτορικό του δίπλωμα (σώζεται ο ενάισιμος λόγος του, δημοσιευμένος το 1816 στο περιοδικό *Λόγος Ερμής*). Η βιολογική ακμή του συμπίπτει με την παραμονή του στην Οδησό, όπου, ως γιατρός και συνεργάτης του Δημητρίου Υψηλάντη, συνέβαλε στον Αγώνα, προπαγανδίζοντας την υπόθεση σε όλη τη Ρωσία και προσφέροντας και εξοπλίζοντας εντέλει εξ ιδίων ένα πλοίο. Μετά την απελευθέρωση, μετόκησε στην Αθήνα, όπου αποποιήθηκε μεν την έδρα της ιατρικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, η οποία του προτάθηκε, αλλά δεν αρνήθηκε τις ιατρικές υπηρεσίες του προς την πατρίδα από άλλες δημόσιες θέσεις.

Ανάμεσα στα αποκτήματα της πανεπιστημιακής Βιβλιοθήκης εκτίθενται τα εξής τυπω-



μένα έργα του Ηπίτη:

Πρώτον, με αριθμό Βιβλιοθήκης 1245, έ-
 να αντίτυπο του τίτλου:

Λοιμολογία

*ήτοι περί της Πανώλης και προφυλάξε-
 ως και εξολοθρεύσεως αυτής· μάλλον
 εις χρήσιν των Ανιάτρων, παρά του
 Πετράκη Κ. Π. Ηπίτου, ιατρού και μέ-
 λους του κατά Βιέννην Πανεπιστημίου,
 Εν Βιέννη, 1816.*

Πρόκειται για την τυπωμένη διδακτορική
 διατριβή, όπου εξετάζεται η πανώλη ιστορι-
 κώς και συστηματικώς, και προτείνονται προ-
 ληπτικά θεραπευτικά μέτρα³.

Δεύτερον, ο αριθμός Βιβλιοθήκης 1259 με
 τίτλο:

Η Πανώλη εις Πόρον,

*ή Ημερολόγιον των εις ταύτην την νή-
 σον κατά τον Απρίλιον, Μάιον και Ιού-
 νιον του έτους 1837 διατρεξάντων, πα-*

*ρά του Π.Κ. Ηπίτου ιατρού. Εν Αθή-
 ναις, 1837.*

Ως μέλος του ιατροσυνεδρίου ο Ηπίτης είχε
 αποσταλεί στον Πόρο για την καταστολή της
 επιδημίας πανώλους, που είχε ενσκήψει στο
 νησί. Η πραγματεία γράφτηκε ως απάντηση
 στην “Ιστορική έκθεση περί της εν Πόρω πα-
 νώλους”, που είχε μόλις δημοσιεύσει ο αρ-
 χίατρος του Όθωνα Βίτμερ.

Αξιίζει να αναφερθεί ότι, πλην αυτών,
 στην Εθνική Βιβλιοθήκη έχει περιέλθει με
 δωρεά της οικογενείας Ηπίτη ένας αριθμός
 ανέκδοτων (και αμελέτητων ακόμη) χειρό-
 γραφων ιατρικών συγγραμμάτων του Πετρά-
 κη Ηπίτη σε γλώσσα ελληνική και γαλλική.

Ύλη για τις επόμενες παρατηρήσεις μου
 αντλώ από δύο έργα του Ηπίτη: από τον ε-
 ναίσιο επί διδακτορία λόγο του και από το
 σύγγραμμά του για την πανώλη.

Το έργο του Ηπίτη για την πανώλη εντυ-

3. Παράβαλε και τον επόμενο τίτλο (με αριθμό Βιβλιοθήκης 1260): Λοιμολογία ήτοι πραγματεία περί πανώ-
 λης, και προφυλάξεως, και εξολοθρεύσεως αυτής· Συντεθείσα χάριν των Ομογενών παρά Ι.Σ.Β. Εν τω της
 Κωνσταντινουπόλεως Πατριαρχικῶ Τυπογραφείῳ, έτος 1838. Τούτο αποτελεί, στην ουσία, επανάληψη του
 προηγουμένου έργου.

πωσιάζει τον αναγνώστη με την πρώτη κιόλας επαφή, γιατί, ενώ η επιλογή του θέματος υπαγορεύτηκε από την ειδίκευση του νεαρού διδάκτορα, η πραγμάτευση του υποτάσσει τα εξωτερικά χαρακτηριστικά της εξειδικευμένης μονογραφίας στους στόχους ενός τυπικού προϊόντος της εποχής του (ευρωπαϊκού και νεοελληνικού) Διαφωτισμού. Έργο που συντάχθηκε με τις υψηλές προδιαγραφές της βιεννέζικης ιατρικής επιστήμης, το *Περί Πανώλης* τονίζει πάντως στον προγραμματικό Πρόλογό του ότι λαμβάνει υπόψη το αίτημα της εποχής για υψηλή εκλαϊκευση (high popularization). Δεν θα ήταν, λοιπόν, εντελώς άστοχο να εντάξουμε έργα σαν αυτό σε μια ξεχωριστή, πολυάριθμη, κατηγορία εκδόσεων της Συλλογής μας: στις *επιστημονικές εκλαϊκεύσεις*⁴.

Προοριζόταν, λοιπόν, εξαρχής το *Περί της Πανώλης* για λαούς σαν τον ελληνικό, λαούς *ανιάτρους*, όπου δηλαδή οι ιατρικές υπηρεσίες ουσιαστικά παρέχονταν από “μη ιατρούς”. Γι’ αυτό στο έργο αφενός η έμφαση μοιράστηκε άνισα: περισσότερη έπεσε στα υγιεινά παραγγέλματα, που αποσκοπούν στην πρόληψη (την “προφύλαξιν”), και λιγότερη στην καταπολέμηση της επιδημικής νόσου. Και κατ’ ακολουθίαν: (α) προβλήθηκε εκείνο το είδος πρακτικών *συμβουλών*, οι οποίες μπορούν ομαλά και χωρίς αντίσταση να εκποπίσουν τα συνήθη αλλά αναποτελεσματικά “πρακτικά” του λαού· (β) δίνονταν οι συμβουλές με τέτοιο τρόπο, ώστε να γίνονται καταληπτές και από τους ολίγα γράμματα γνωρίζοντες. Κυρίως όμως, αφετέρου, αντιμετωνίζονταν το φλέγον ζήτημα “ποιοι πρέπει να αναλάβουν την πιστή τήρηση αυτών των μέτρων σε μια χώρα που δεν διέθετε καν νο-

σοκόμους”, στο οποίο δόθηκε μια ευφυής όσο και πρωτότυπη λύση: καταλληλότεροι διαφωτιστές του λαού πάνω σε θέματα υγιεινής – όπως επίσης νομικής μόρφωσης και ηθικής δεοντολογίας – δεν θα μπορούσαν να βρεθούν από τους (...) ιεροκήρυκες. Έγραφε ο Ηπίτης:

“Η τελευταία μου θέσις λέγει: *Οι Ιεροκήρυκες πρέπει να ώσι προικισμένοι και με φυσικά και νομικά γνώσεις (litteris maioribus)*. Αλλά δύναται τις να είπη: Συ ζητείς πάρα πολύ απ’ αυτούς τους χριστιανούς: δεν τους φθάνει η Φιλοσοφία και η Θεολογία, δια των οποίων την σπουδήν κατέβαλον τόσους κόπους και εξόδευσαν τόσους χρόνους; (...) Εις αυτά αποκρίνομαι τ’ ακόλουθα: Εγώ θεωρώ τους εκκλησιαστικούς ρήτορας ως πρώτους και κοινούς παιδευτάς των εθνών, μάλιστα του ενδεστέρου κι επομένως του μεγαλύτερου μέρους αυτών (...)

Πρόκειται για πρόταση μεγάλης πρακτικής αξίας, η οποία, εκτός του ότι προσαρμοζόταν στα ελληνικά δεδομένα, επιπλέον, πετύχαινε να αφαιρέσει από την ελληνική εκδοχή του ευρωπαϊκού διαφωτισμού την έντονα αντικληρική αιχμή εκείνου – η οποία ούτως ή άλλως δεν είχε αντικείμενο στην προεπαναστατική Ελλάδα, όπου ο κλήρος έμελλε να εκτελέσει ευαίσθητη και σημαντική αποστολή.

Αυτά τα απολύτως απαραίτητα ως προς τις ιδεολογικές προϋποθέσεις και τις πρακτικές προτάσεις του περί πανώλης συγγράμματος του Ηπίτη. Ίσο – αν όχι και μεγαλύτερο ενδιαφέρον, για έναν φιλόλογο πάντα – διεκδικεί η φιλολογική-γλωσσική πλευρά του έρ-

4. Στη συνημμένη Έκθεση εκτίθενται, πέρα από τις μεταφράσεις ξένων τίτλων – καθεαυτές εξέχον ιδεολογικό σήμα του νεοελληνικού Διαφωτισμού – αρκετά δείγματα από την τάξη των εκλαϊκευτικών ιατρικών συγγραμμάτων, και γι’ αυτό παρέλκει η αναφορά εδώ σε τίτλους. Αντιθέτως δεν περιττεύει να σημειωθεί ότι η αποτίμηση του ρόλου των εκλαϊκευτικών συγγραμμάτων για την ιστορία και την ιδεολογία της νεοελληνικής ιατρικής αναμένει τον μελετητή της.

γού του. Γιατί και στην περίπτωση του φωτισμένου αυτού γιατρού δεν επιβεβαιώνεται απλώς το μείζον χαρακτηριστικό των έργων του ελληνικού Διαφωτισμού που είναι η ιδιαίτερη γλωσσική φροντίδα στη σύνταξή τους. Πιο συγκεκριμένα: όλα τα έργα αυτής της εποχής με προορισμό τον φωτισμό του γένους (στο λυκαυγές της σημαντικότερης πρόκλησης για τη νεοελληνική γραμματεία) είναι γραμμένα ασφαλώς σε γλώσσα λόγια, αλλά με τόσες και τέτοιες παραχωρήσεις προς την εύχυμη *λαϊκή γλώσσα* της εποχής, ώστε να διευκολύνεται η ουσιαστική επαφή των ευρύτερων στρωμάτων του πληθυσμού με τη γνώση – η *μετακένωση* της αρχαίας και της νεότερης σοφίας στο γένος, όπως έλεγε ο Κοραΐς – με τις λιγότερες δυνατές νοηματικές αβαρίες. Από γενικότερη, επομένως, άποψη δεν αιφνιδιάζει η γλωσσική φροντίδα του Ηπίτη, ούτε ο λιτός αλλά ρωμαλέα ρητορικός λόγος του, δια των οποίων βρίσκει τον στόχο της η κρυστάλλινη και πιστευτική σαφήνεια των έργων του.

Εντελώς όμως ασυνήθιστη έως σπανιότατη είναι η ένταση και η διάρκεια της πράγματι επίμονης και επίτονης γλωσσικής του άσκησης. Γιατί η σύλλογή του λόγιου και λαϊκού γλωσσικού μας θησαυρού σε διαρκή, μάλιστα, παραβολή προς εκείνον της πλέον εκλεπτυσμένης τότε ευρωπαϊκής γλώσσας για την παιδεία και την επιστήμη (της γαλλικής), υπήρξε εμβληματική για όλη την οικογένεια των Ηπίτηδων: Για τον Θεόδωρο, γιο του Πέτρου (1817-1887) – στρατιωτικό του μηχανικού σώματος και καθηγητή μηχανολογίας στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων – και για τους δύο γιους του: τον Δημήτριο και τον Ιωάννη (υποναύαρχο και ανιναύαρχο του στόλου αντίστοιχα), οι οποίοι, παράλληλα με τις καριέρες τους και με τη διδακτική τους θέση στη Σχολή Ευελπίδων, δεν έπαψαν να συνεργάζονται με τον τρίτο αδελφό τους, τον Αντώνιο (επίσης ανώτερο στρατιωτικό και καθηγητή της στρατιωτικής τεχνολογίας) στα

θεμελιώδη λεξικογραφικά εγχειρήματα του τέλους του 19ου αιώνα, τα οποία ανέλαβε και εξεπόνησε εκείνος. Αναφέρομαι στο θαυμάσιο και αξεπέραστο τρίτομο *Ελληνογαλλικόν και γαλλοελληνικόν λεξικόν των επιστημονικών και τεχνικών όρων* (το οποίο ουσιαστικά νομοθέτησε την απόδοση των ξένων όρων στα ελληνικά), και στο πασίγνωστο πεντάτομο *Ελληνογαλλικόν και γαλλοελληνικόν λεξικόν* (1900).

Και του Πετράκη, λοιπόν, Ηπίτη τα συγγράμματα διακρίθηκαν από μιας αρχής για την ακριβή και γλαφυρή γλώσσα τους, μια γλώσσα που συνοδοιπορεί με τις περί μεσότητος γλωσσικές απόψεις του Αδαμαντίου Κοραΐ, αυτές οι οποίες έμελλαν να οδηγήσουν στη γένεση ενός ήπιου είδους πειθαρχικής, αλλά και ζωηρής και εκφραστικής, καθαρεύουσας. Ακολουθούν μερικά έκτυπα χαρακτηριστικά της γλωσσικής συμβολής του:

Ο Πετράκης γράφει σε εποχή που η Νέα Ελληνική δεν διέθετε δικιά της μοντέλα επιστημονικού λόγου. Γιατί η λογοτεχνική παραγωγή των βυζαντινών και των μεταβυζαντινών αιώνων δεν πρέπει να συγχέεται με την πλήρωση της ανάγκης για ένα κατάλληλο όργανο επιστημονικής έκφρασης. Στην προσπάθεια αυτή συνέβαλαν για πρώτη φορά οι μεταφράσεις επιστημονικών έργων από την εποχή του Διαφωτισμού. Πάντως, την εποχή αυτή, όταν επιχειρούσε να καταγράψει κανείς τους καρπούς της έρευνάς του κατευθείαν στην ελληνική – τότε όπως και τώρα – άλλο δεν έκαμε παρά να *μεταφράζει* συνειδητά ή ασύνειδα από τη γλώσσα των σπουδών του (από τη γερμανική, στην περίπτωση του Ηπίτη· από τη γαλλική, στην περίπτωση του γιατρού Κοραΐ κ.ο.κ.). Οι ειδικοί γνωρίζουν ότι ακόμη και σήμερα η επιστημονική νεοελληνική παραμένει δέσμια των ξένων εκφραστικών μέσων.

Και η επιρροή των ξενισμών είναι εμφανής τόσο στη σύνταξη, όσο και στο λεξιλόγιο,

οσοδήποτε “ελληνοφανές” ή και ελληνογενές και αν είναι τούτο σε πολύ μεγάλο βαθμό.

Ήδη υπαινίχθηκα ότι το λεξιλόγιο του Πετράκη Ηπίτη, κατά τις επιταγές των κορυφαίων εκπροσώπων του νεοελληνικού Διαφωτισμού, είναι μικτό: βάση του το αρχαίο ή αρχαϊζον υλικό, συμπληρωμένο από τα λαϊκά αποθέματα και από τη λαϊκή πρακτική. Λίγα παραδείγματα αντί πολλών: γράφει ο Ηπίτης *η πανώλη, της πανώλης, και το πράγμα ίσως ξενίσει*. Όχι όμως όποιον υποψιαστεί ότι, ακολουθώντας την κοραϊκή μέση οδό, ο συγγραφέας αποφεύγει και τη λαϊκή ορολογία (*πανούκλα ή σκορδούλα*) για τη λεγόμενη *pestis orientalis* και τον αρχαίο τύπο *πανώλης-πανώλους*: προτιμά μεν τον αρχαίο όρο, μεταλλαγμένο όμως σε πρωτόκλιτο, εφόσον η αρχαία τρίτη στην Νέα Ελληνική έχει γενικώς αντικατασταθεί από την πρώτη “εφόσον οι περισσότεροι δεν το ονομάζουν Πανώλης(...), επροτίμησε τον σχηματισμόν *η πανώλη της πανώλης*” (*Λόγιος Ερμής* του 1916, σελ. 351).

Ο δανεισμός από τα αρχαία μπορεί να είναι αφειδής και άφοβος, αρκεί να υποτάσσεται στην αρχή ότι: η γλωσσική ρύθμιση υπαγορεύεται από τη χρήση των πολλών, και όχι από τη γνώση των ολίγων (*usus poima loquendi*). Χρησιμοποιεί ο συγγραφέας τη σύνταξη *χωρίς αυτάς* αντί για το ορθόδοξο *χωρίς αυτών* (*χωρίς να προτιμά την πλήρη λύση: χωρίς αυτές*). Το άλλο αρχαίο δάνειο στον τίτλο της εργασίας, το *ανίατρος* (= ο μη ιατρός), παραλαμβάνεται και μένει ως είχε στον Αριστοτέλη και τον Ιπποκράτη – εφόσον ούτε η αρχαία δεύτερη κλίση έχει μεταβληθεί στα νέα ελληνικά.

Από τα νέα ελληνικά παραλαμβάνει και ιδιώματα της καθομιλουμένης, όπως *αμμή* (= αλλά), *επίασε βαθείαν ρίζαν, προτήτερα*, και άλλα πολλά. Μεταφράζει τους νεολογισμούς όχι τόσο κατά λέξη όσο κατά νόημα: με *ανθρωπικά γράμματα* τις *artes liberales*, και με

την έκφραση *με νομικάς και φυσικάς γνώσεις* το *litteris maioribus*.

Άλλα αποδίδονται με κλιτική μόνον προσαρμογή, ή μένουν αμετάφραστα: όπως οι *βαμπύροι*, που αλλού ονομάζονται και *βυρκόλακες*. Αλλού είναι ευρηματικός: είναι ο πρώτος που, πλάι στο *πρωτότυπος*, χρησιμοποίησε το *δευτερότυπος*, ίσως κατ’ αναλογία προς τα *πρωτότοκος-δευτερότοκος* (γράφοντας ότι *η πανώλη διαιρείται εις πρωτότυπον και δευτερότυπον*).

Δεν διατάζει και να παρετυμολογήσει: τα *σιρόπια* τα ονομάζει *σεράπια* (...) επί το ελληνικότερον (!).

Ο λόγος του Ηπίτη είναι μακροπερίοδος, και όμως σαφής. Δε θα σχολιασθεί η σύνταξή του, παρά μόνον για να γίνει εμφανές ότι ακόμη και σήμερα από τις επιλογές του οι περισσότερες δεν ξενίζουν, και ελάχιστες ενοχλούν ή έχουν απορριφθεί. Από τις τελευταίες θα μνημονευθούν οι – κατά το κοραϊκό πρότυπο – αναφορικές προτάσεις, οι οποίες δεν “επίασαν βαθείαν ρίζαν”, όπως στα παραδείγματα:

- *Την περιγράφει κατά τα οποία διατρέχει στάδια*: σήμερα λέμε: κατά τα στάδια, τα οποία διατρέχει
- *και τα εξ όσων επήγασαν τόσαι ολέθριοι δεισιδαιμονία*: σήμερα λέμε: και εκείνα, εξ όσων επήγασαν τόσαι δεισιδαιμονία. Και ούτω καθεξής.

Δεν θα ήταν δυνατόν το πρόγραμμα αυτό να έχει ακόμη απόλυτη συνέπεια: έχει όμως σχετική, και αυτό αρκεί για την εποχή αυτή.

3. Επίλογος - Αξιολόγηση

Επίλογος φυσικά δεν μπορεί να υπάρξει μετά από μια τόσο περιορισμένη δειγματοληψία. Όπως έδειξε η προκαταρκτική εξέταση της περίπτωσης Ηπίτη, η μελέτη για την ιστορία της νεοελληνικής ιατρικής έχει πολύ δρόμο να διανύσει ακόμη.

Είναι εμφανής η σημασία της Συλλογής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ως πλού-

σιας δεξαμενής υλικού, αλλά και ως σημαντικής αφετηρίας για προώθηση της έρευνας της ιστορίας της ιατρικής (και δευτερευόντως και της φιλολογίας) στον τόπο που εγέννησε και τη μία επιστήμη και την άλλη.

Αισθάνεται κανείς τον πειρασμό να διατυπώσει δύο προτάσεις, που δεν είναι τόσο υπερβιάλες όσο ίσως ακούγονται, και, το κυριότερο, δεν είναι απραγματοποιήτες:

Πρώτο: Επειδή η Συλλογή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης αφενός είναι τυχαία, και αφετέρου αντιπροσωπεύει ένα άγνωστο ακόμη ποσοστό επί του συνόλου των τυπωμένων βιβλίων περί ιατρικής κατά τους τέσσερις αυτούς αιώνες, παρά την προφανή σημασία της, δεν αποτελεί παρά μερική μαρτυρία για την πορεία και τις τάσεις της ευρωπαϊκής ή της κατά χώρες, γλώσσες και ιστορικές περιόδους πορείας της ιατρικής. Προαπαιτείται συγκέντρωση σε **μία Βάση Δεδομένων όλων των βιβλίων περί ιατρικής ως το 1900**, κάτι που προϋποθέτει συνεννόηση Βιβλιοθηκών και ειδικών επιστημόνων σε πανελλαδικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Και οι καιροί και η τε-

χνολογία ευνοούν τέτοια προοπτική.

Ένα δεύτερο, μάλλον ευνόητο, συμπέρασμα προκύπτει από το προηγούμενο και το συμπληρώνει: επέστη, ίσως, ο καιρός, να **αναδιοργανωθεί η σχετική έρευνα της ιστορίας της ιατρικής πάνω σε συλλογική και κυρίως σε διεπιστημονική βάση**, με κάποιες φωτισμένες πρωτοβουλίες και με εξασφάλιση ικανών πόρων, σε ελληνικό και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Έτσι, και με τη βοήθεια της Βάσης Δεδομένων, θα τεθούν ορθότερα τα πραγματικά ιστορικά – κατά μέγεθος μείζονα και λογικώς πρότερα – ερωτήματα: έτσι θα διατυπωθούν υποθέσεις εργασίας, οι οποίες θα αναπροσανατολίσουν ασφαλέστερα τη σημαντική έρευνα που ασφαλώς διεξάγεται σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτή είναι η γενική κατεύθυνση αυτοοργάνωσης που ακολούθησαν στη γένεσή τους όλες οι ιστορικές επιστήμες τον περασμένο αιώνα, και, μετά την ακμή τους κατά τον 20ο, επαναβεβαιώνεται και στο κατώφλι του 21ου αιώνα, όπου πλέον βρισκόμαστε, χάρη στις νέες τεχνολογίες που έχουν στο μεταξύ αναπτυχθεί.